

Mičo Savić
Beograd

Ničeova kritika moralnih vrednosti

Apstrakt: Autor u ovom članku zastupa tezu da se Ničeova kritika morala zasniva na njegovoj metafizici, u kojoj pojam volje za moć, shvaćen u duhu grčkog pojma *physis*, igra ključnu ulogu. On pokazuje da je prevrednovanje svih vrednosti kao prevladavanje platonističko-hrišćanskog nihilizma usmereno na afirmaciju „života u skladu s prirodom“, pri čemu je priroda shvaćena upravo kao *physis*. On takođe pokazuje zašto je za Ničea neosnovana pretenzija na univerzalnost i objektivnost vladajućeg sistema vrednosti. Na kraju, autor ukazuje na teškoće Ničeovog (obrnutog) platonizma i zaključuje da neuspeh modernosti da opravda moral nameće zadatak ispitivanja mogućnosti rehabilitacije Aristotelove praktične filozofije.

348

Ključne reči: Niče, moral, naturalizam, vrednosti, Platon, hrišćanstvo.

Ovaj rad predstavlja pokušaj da se Ničeova (Nietzsche) kritika tradicionalnog morala osvetli iz perspektive njegove ontologije, odnosno metafizike.¹ Interpretacija, naime, polazi od teze da Ničeova kritika vladajućih vrednosti, koja se neretko podvodi pod neku vrstu naturalizma, zapravo izrasta iz njegove osobene ontologije, koju karakteriše shvatanje prirode u duhu grčkog pojma *physis*. Time bi trebalo da se dodatno osvetli osobenost Ničeovog naturalizma, s jedne strane, a s druge ukaže na to da su ograničenja Ničeove etike u znatnoj meri uslovljena time što ona direktno proističe iz njegove ontologije. To, zapravo, znači da Ničea pretpostavke moderne tradicije sprečavaju da u dovoljnoj meri uzme u obzir specifičnost praktične sfere ljudskog života i da u tom smislu jednostrano osvetljava prirodu ljudskog delovanja. Jednostranost ovog poduhvata onda upućuje na potrebu ispitivanja plodonosnosti aristotelovske etike.

Niče i naturalizam

Autori koji Ničeovu filozofiju tumače kao naturalizam obično se ne slažu u pogledu toga u kom smislu je on naturalista, iako svi dele uverenje da pojam prirode i prirodnosti igra važnu, možda i presudnu ulogu u njegovom poduhvatu. Tako, na primer, Lajter (Leiter) shvata Ničeovu filozofiju kao naturalizam, u smislu koji je blizak scijentizmu. Naime, razlikujući tzv. M-naturaliste, koji se ugledaju na

1 U eseju „Niče i etika“ Van Tongeren (Van Tongeren) takođe ističe „vezu između metafizičkog i etičkog u Ničeovoj misli ili, još bolje, vezu između njegove 'metafizičke' hipoteze o realnosti kao volji za moć i njegovog upuštanja u borbu protiv jedne moralnosti koja odbacuje borbu“ (Van Tongeren 2006: 398).

prirodnoučni metod, utoliko što fenomene kauzalno objašnjavaju, i S-naturaliste, tj. supstantivne naturaliste, koji odbacuju objašnjenja pojava pomoću natprirodnih uzroka – Lajter u Niče u vidu potpuno naturalistu, budući da on moral objašnjava tako što ga izvodi iz poriva duboko skrivenih u ljudskoj prirodi kao volji za moć. Ovoj interpretaciji se prigovara, pre svega, to da pre naglašava značaj prirodnoučnog postupka u Ničeovoj filozofiji. Naime, podseća se na to da je bitna odlika naučnog postupka eksperimentalno proveravanje hipoteza, i u tom smislu se ističe da se, zapravo, ne vidi kako bi se Ničeova teorija mogla ispitati na strogo naučan način. Štaviše, tvrdi se da njegove temeljne teze nisu ni podložne eksperimentalnom proveravanju, pa se, između ostalog, i zbog toga osporava teza o scijentizmu Ničeove filozofije.²

S druge pak strane, autori poput Akompare (Acompara) zastupaju tezu da je kod Ničea reč o sasvim osobenoj vrsti naturalizma. Odbacujući Lajterovo suprotstavljanje literature i nauke, koje je praćeno svrstavanjem Ničea na stranu nauke, Akompara sada insistira na tome da Ničeov poduhvat odlikuje tesna veza između naturalizma i esteticizma. Nazivajući Ničeov naturalizam umetničkim, on naime tvrdi da svako tumačenje Ničeove psihologije morala mora uzeti u obzir činjenicu da ne samo pojam prirode već i pojam umetnosti igra važnu ulogu u njegovoj interpretaciji moralnih fenomena.

349

Van Tongeren takođe zapaža da pojam prirode ima odsudan značaj za Ničeovo tumačenje moralnog delovanja. „Niče je posebno zainteresovan za poznati najviši moralni ideal stoika: *homologoumenos tei physeizen*, živeti u skladu s prirodom“, kaže on. Tongeren, međutim, odmah potom naglašava da Niče, uprkos prihvatanju ovog ideala stoika, odlučno odbacuje njihovu interpretaciju *physisa* (Van Tongeren 2006: 398). Njegovom stavu svakako idu u prilog i same Ničeove reči u *Sumraku idola*: „I ja, takođe, govorim o 'povratku prirodi', mada to nije vraćanje, već *uspinjanje* – gore, u visoku, slobodnu, čak strašnu prirodu i prirodnost, takvu koja se igra velikim zadacima, koja se sme igrati“ (Niče 1999: 120).

No budući da je za Ničea život u skladu s prirodom zapravo život određen znanjem istine, moglo bi se isto tako reći, uz pozivanje na njegove tekstove, da Niče sledi i poznati hrišćanski ideal „života u istini“, ali da se on s hrišćanstvom razilazi u pogledu određenja same istine. Kod njega je, naime, reč o nečemu sasvim drugom od onoga što je na delu u hrišćanstvu, koje on vidi kao platonizam za narod, i celokupnom metafizičkom nasleđu, koje predstavlja samo različite forme platonizma, kao idealizma *par excellance*. Niče, naime, sebe vidi kao izrazitog realistu, koji pri tome svoj poduhvat eksplicitno označava kao obrnuti platonizam; sledstveno tome, on nastoji – nasuprot protivprirodnim porivima, koje prepoznaje u svim formama platonizma – da (ponovo) afirmiše prirodnost života. Na ovo, u osnovi, ukazuje i Janavej (Janaway), koji Ničeovu misao predočava na sledeći način:

2 O tome vidi u: Acampora 2006.

Većina komentatora Ničea složila bi se da je on, opšte uzev, u svojoj zreloj filozofiji naturalist. On se suprotstavlja transcendentnoj metafizici, bila ona Platonova, hrišćanska ili Šopenhauerova. On odbacuje pojmove duše, apsolutno slobodne volje ili sebi-transparentnog čistog intelekta, naglašavajući umesto toga telo, govoreći o animalnoj prirodi ljudskih bića i pokušavajući da objasni brojne fenomene pozivajući se na nagone, instinkte i afekte, koje smešta u našu fizičku, telesnu egzistenciju. Ljudska bića treba da budu „vraćena prirodi“, jer u protivnom mi falsifikujemo njihovu istoriju, njihovu psihologiju i prirodu njihovih vrednosti – uzimajući sve to u obzir, moramo znati istine kao sredstvo za odsudno važno prevrednovanje vrednosti.

(Janaway 2006: 337)

350 Nema, dakle, nikakve sumnje u to da pojam prirode igra važnu ulogu u Ničeovoj filozofiji, te da je ovaj pojam od odsudnog značaja i za njegovo poimanje samih vrednosti. Ono što, međutim, nije u tolikoj meri belodano jeste upravo sadržaj samog pojma prirode koji Niče ima na umu ili koji na bitan način upravlja njegovim tumačenjem svekolike stvarnosti, uključujući tu i moralne fenomene. No na osnovu navedenog, čini se da je jasno bar sledeće: ukoliko Niče zagovara neku vrstu života u skladu s prirodom i, shodno tome, ističe zahtev za vraćanje čoveka prirodi, onda je svakako legitimno njegovo etičko stanovište označiti kao jednu vrstu naturalizma; ukoliko, opet, umetnosti pridaje naročiti značaj – što on doista i čini i prilikom elaboracije problema vrednosti – onda je bez sumnje opravdano isticati njegov esteticizam i govoriti o izvesnom estetskom ili umetničkom naturalizmu Ničeove filozofije; a ako pri svemu tome zagovara i uspostavljanje aristokratskih, kao na neki način prirodnih vrednosti, tada se njegova pozicija s pravom može okvalifikovati kao etički elitizam.³

No kao što Redžinster (Reginster) s pravom zapaža, Ničeovo mišljenje nije nikakva „slučajna zbirka briljantnih ali nepovezanih ideja“, već sistematsko mišljenje, u smislu da je „organizovano i logički uređeno“ (Reginster 2008: 3), iako je Niče potpuno strana bilo kakva volja za sistemom, što inače odlikuje veći deo tradicionalne filozofije, koja po njemu sakati fenomene koje hoće da objasni, utoliko što nastoji da ih po svaku cenu ugura u Prokrustovu postelju unapred izabranog temeljnog principa stvarnosti. Pretpostavimo li da stvari kod Ničea zaista tako i stoje, onda se time nameće pitanje kako se svi pomenuti (i nepomenuti), naizgled divergentni aspekti njegove misli uopšte mogu sistematski povezati. Drugim rečima, pitanje koje ovde iskršava glasi: na čemu se zasniva unutrašnja veza raznolikih aspekata Ničeove filozofije?

3 Ničeova kritika povesti moralnosti, kako zapaža Spinks (Spinks), podrazumeva zapravo „viziju novog 'aristokratskog' modusa života s one strane moralnih vrednosti“ (Spinks 2002: 62). Slično misli i Redžinster. Odbacujući teze da je Niče relativista, Redžinster Ničeovo stanovište označava kao etički elitizam (Reginster 2008: 264).

Čini se da nam za odgovor na ovo pitanje od nemale pomoći može biti upravo uvid u to da je Ničeova misao od samih svojih početaka pa do kraja snažno određena njegovom (svesnom ili nesvesnom) recepcijom grčke misli, i to ne samo Heraklitove (Ἡράκλειτος) ili (u određenom smislu) one sofista već u značajnoj, ako ne i presudnoj meri – Aristotelove (Ἀριστοτέλης), uprkos tome što se Aristotelovo ime (kao uostalom i sama reč *physis*) samo sporadično javlja u njegovim spisima. Naime, imanentna povezanost iznetih određenja njegove filozofije, koja pritom baca novo svetlo i na prirodu njegove kritike moralnih vrednosti, pomalja se u jašnjim obrisima ukoliko se s dovoljnom ozbiljnošću uzme u obzir upravo srodnost njegove misli Aristotelovoj teorijskoj filozofiji, srodnost koja je, ako izuzmemo Hajdegera (Heidegger), ostala potpuno izvan vidokruga Ničeovih interpretatora. To se pre svega odnosi na Aristotelov pokušaj da ontološki problem reši stavljanjem u središte svoje ontologije pojam kretanja (*kinesis*) i s njim tesno povezane pojmove – *physis*, *techne*, *energeia*, *dynamis*; reč je, zapravo, o pojmovima koji su i te kako relevantni za Ničeov fundamentalni pojam volje za moć,⁴ a iz kojeg Niče doista i izvodi moralne fenomene. Naime, radikalno preokretanje platonizma – na kojem se zasniva sistem vrednosti koji Niče nastoji da prevrednuje – može se, kako se čini, dodatno osvetliti ukoliko se u Ničeovom pojmu prirode, kao i u pojmu volje za moć, uoče neke važne crte grčki shvaćenog *physis*-a, odnosno ako se u Ničeovoj filozofiji prepozna, kako Hajdeger kaže, „daleki odjek *zoea* i *physis*a ranih grčkih mislilaca“ (Hajdeger 2000: 188).⁵

351

4 Up. „[Z]a Ničea moć znači sve to u isti mah: *dynamis*, *energeia*, *enteleheia*“ (Hajdeger 2009a: 72).

5 Kada ovde govorim o *physisu*, onda, pre svega, imam na umu Hajdegerovo tumačenje ovog grčkog pojma. Otuda, da bi se lakše pratila argumentacija u ovom radu, navodim neka određenja *physis*a koja srećemo u Hajdegerovim spisima: „Šta pak kazuje reč *physis*? Ona kazuje ono što izrasta iz sebe (na primer raste neke ruže), razvijanje koje se otvara, u takvome razvijanju prelaženje u pojavu i u njoj zadržavanje i ostajanje, ukoliko, izrastajući-prebivajuće vladanje. Leksički *phyein* znači rasti, dovesti do rastevanja. [...] [*Physis*] je izrastanje i u-sebi-iz-sebe-iz-dizanje. [...] *Physis* je iz-dizanje, samoproiznošenje iz onoga što se skriva“ (Hajdeger 1976: 32). „*Physis* podrazumeva izrastajuće samouspravljanje, u sebi prebivajuće samorazvijanje“ (isto: 75). „Po-sebi-stajanje kao na-stajanje“ (isto: 77). „Izrastajući-prebivajuće vladanje je u sebi u isti mah sijajuće pojavljivanje“ (isto: 114). „Treba, dakle, pokrenutost shvatiti kao način bivstvovanja, to jest prisustvovanja. Tek onda kad nam to pođe za rukom, mi možemo *physis* u njegovoj suštini da shvatimo kao *ishodišno raspolaganje pokrenutošću onog što se kreće iz sebe i k sebi*. [...] [P]itanje o *physisu*... je ispitivanje bivstvovanja“ (Hajdeger 2003: 234). „*Physis* mora da se shvati kao *ousia*, kao način prisustvovanja“ (isto: 233). „[P]risustvovanje [je] izlaženje u neskriveno, samopostavljanje u otvoreno. Ukazivanjem na puko trajanje ne dolazi se do značenja prisustvovanja“ (isto: 243). „A šta ako nađemo put natrag u oblast bivstvovanja shvaćenog onako kako su ga Grci shvatili? Tada bismo videli da pravljenje, *poiesis*, jeste jedna vrsta proizvodnje, a da 'rastevanje' (vraćanje-u-sebe i pojavljivanje-iz--sebe), *physis*, jeste druga. 'Pro-iz-voditi' ne može tu da znači 'praviti' nego: postaviti nešto u neskrivenost njegovog izgleda; pustiti nešto da prisustvuje; prisustvovanje. Na osnovu tako shvaćenog pro-iz-vođenja određuje se tek suština na-stajanja i njenih raznih vrsta. Umesto 'nastajanja' morali bismo reći 'iz-vođenje'...: izvesti iz izgleda onaj izgled u koji se

Otuda je uputno, bar u kratkim potezima, ukazati na pojam prirode koji upravlja Ničeovim tumačenjem realnosti, a što bi trebalo da doprinese i pojašnjenju smisla Ničeovog zalaganja za život u skladu s prirodom, kao „život u istini“. Za potrebe ovog rada biće dovoljno da pomenemo samo neka podudarna određenja prirode (*physis*) kod Aristotela i Ničea, i to pre svega radi jasnijeg osvetljavanja ontološke osnove Ničeove radikalne kritike vladajućih vrednosti.

Za Aristotela je karakteristično pre svega to da on strukturu *techne*-a, kao neke vrste proizvođenja, koristi kao model za svoju ontologiju.⁶ To se prevashodno očituje u tome što Aristotel, s jedne strane, suštinu prirode (*physis*) izlaže oslanjajući se primarno na strukturu *techne*, kao umetničkog⁷ proizvođenja, a s druge samu umetnost (*techne*) određuje kao *mimesis*, odnosno usavršavanje *physis*-a. U tom smislu ova interpretacija realnosti insistira na istovetnosti struktura pomenutih aktivnosti, shvaćenih pre svega kao specifičnih kretanja, tj. kao oblikotvornih ili stvaralačkih delatnosti.

- 352 Pomenuti model tumačenja realnosti javlja se kod Ničea rano. On se dovoljno razgovetno manifestuje već u njegovoj prvoj knjizi, *Rođenje tragedije*, delu koje izlaže njegovu artističku metafiziku, ali i delu koje, po samim Ničeovim rečima, već u izvesnom smislu sadrži ili trasira njegov potonji poduhvat (pripreme) prevrednovanja svih vrednosti, koji će presudno odrediti njegov kasniji rad.⁸ O tome, u prvom redu, svedoči Ničeov govor o „umetničkim nagonima prirode“ (Niče 1983: 45), kao i njegova određenja umetnosti kao osobenog ispoljavanja same prirode, tj. kao prirode na delu (s tim u vezi je, inače, i za Ničea važan pojam genija). Sama priroda je, prevashodno, shvaćena kao večno kretanje proizvođenja oblika iz sebe same. Saobrazno tome, Niče život tumači kao kretanje određeno formama, koje sam život iz sebe proizvodi,⁹ i u tom smislu kasnije govori o aktivnim,¹⁰ stvaralačkim

nešto pro-iz-vedeno (u svakom datom slučaju) postavlja i tako *jeste*“ (*isto*: 258). Trebalo bi da se u ovom radu pokaže da kod Ničea (iako on sam o tome ne govori izričito) do izražaja dolaze i ovaj pojam *physis*-a, ali i modifikacija ovog pojma, nastala pod uticajem pretpostavki moderne filozofije, a što onda Hajdegeru daje za pravo da kaže da „Niče kao metafizički mislilac čuva blizinu prema Aristotelu“ (Hajdeger 2000: 194) i da se u njegovom pojmu volje za moć „čuje utihnjujući odjek *zoea* i *physis*a ranih grčkih mislilaca“ (*isto*: 188).

6 O tome izričito govori i Fink (Fink). Up. Fink 1984: 202–203. Up. takođe Hajdeger 2003: 258.

7 U širem smislu koji obuhvata i umeće.

8 Up. „Rođenje tragedije je bilo moje prvo prevrednovanje svih vrednosti: time se ponovo vraćam na tlo iz kojeg niče moje htenje, moja moć – ja, poslednji učenik filozofa Dionisa – ja, učitelj večnog vraćanja...“ (Niče 1999b: 134).

9 Up. takođe: „Svijet kao umjetnina što rađa samu sebe“ (Nietzsche 1988: § 796).

10 U pojmu *aktivne sile* treba prepoznati grčki pojam *energeia*, kao ostvarivanje (aktuelizovanje), odnosno ostvarenost; samo kretanje (*kinesis*) je *energeia dynamis*-a; prisutnost suštine je, takođe, *energeia*. Izraz aktivne sile znači što i volja za moć. Na ovu vezu ukazuje i Hajdeger. Up. Hajdeger 1961: 238.

silama života. Ispoljavanje aktivnih sila, kao ispoljavanje suštine prirode, tj. samog života – na specifičan način se manifestuje i kroz ljudsko delovanje i stvaranje. Utoliko onda ljudsko delovanje treba da bude saobrazno prirodi, što zapravo znači da bude ispoljavanje (istinske) prirode, kao stvaralačke sile kroz ljudske aktivnosti. Tako je onda model *techne*-a, putem kojeg Aristotel određuje *physis*, i obrnuto, kod Ničea dobrim delom primenjen i na ljudsko delovanje uopšte, što sam Aristotel ipak ne čini, budući da on ističe osobenost *praxis*-a u odnosu na *techne*.¹¹

Sam Niče, doduše, tvrdi da istinsku prirodu realnosti, koju celokupna metafizika falsifikuje, otkriva pogledom u samo „oko života“, što u stvari znači da do nje dolazi pomoću filozofske intuicije,¹² neposrednog uvida u krajnju suštinu realnosti uopšte, uvida naime da je život večno kretanje nastajanja i nestajanja, zapravo jedno dionisko događanje „večnog stvaranja sama sebe, večnog razaranja sama sebe“ (Nietzsche 1988: § 1067).

Kao takav, život je neka vrsta heraklitovskog deteta, koje se igra¹³ gradeći i razarajući kule od peska, i stoga se on ne može opravdati nikako drukčije do estetski,¹⁴ ali u smislu estetike stvaraoca. Shodno tome, onda, Niče još u *Rođenju tragedije* jasno formuliše neku vrstu novog kategoričkog imperativa, i to upravo primereno obratu koji je već (pod uticajem Šopenhauera (Schopenhauer)) izveden u njegovoj filozofiji, obratu koji, u osnovi, podrazumeva obrtanje tradicionalnog određivanja čoveka kao *animal rationale*. Konsekventno tome, ovaj imperativ sada ne propisuje autonomni um (kao kod Kanta (Kant)), već sama priroda.

353

O tome šta priroda zapoveda čoveku, Niče kaže: „u dioniskoj umetnosti i njenoj tragičkoj simbolici oslovljava nas ta ista priroda svojim pravim, neizmenjenim glasom: 'Budite kao što sam ja! Uz neprekidnu menu pojava, *praroditeljka koja večito stvara, večito nagoni na život i večito nalazi zadovoljstvo u toj meni pojava!*'“ (Niče 1983: 103; kurziv moj).¹⁵ Ovde ne samo da jasnije dolazi do izražaja da je

11 O tome Aristotel podrobno govori u VI knjizi *Nikomahove etike*.

12 Fink s pravom ističe da je kod Ničea reč o dve vrste saznanja, o ontičkom i kategorijalnom saznanju, s jedne strane, i intuitivnom saznanju bivanja. Up. „Njegova kritika ne pogađa uopće svu spoznaju, nego samo spoznaju bića, empirijsku spoznaju, ali prije svega i apriornu spoznaju, to znači kategorijalno istumačenje stvarnosti kao takove. Njegova intuicija, filozofijski pogled na bivanje nije ovom kritikom pogođena; ona je naprotiv pretpostavka koja ovu kritiku tek čini mogućom i valjanom“ (Fink 1981: 202).

13 Up. „Već od svojih prvih spisa kreće se on [Niče] u tajnovitoj dimenziji igre, u svojoj artistskoj metafizici, u svom heraklitzmu igrajućeg svjetskog djeteta Zeusa, PAIS PAIZON“ (Fink 1981: 229).

14 Up. Niče 1994: 280.

15 Up. takođe: „Da bi postojala večna radost stvaranja, da bi volja za život večno potvrđivala samu sebe (podvlačenje moje), zbog toga moraju večito da postoje 'porodiljske muke'. [...] Sve ovo označava već reč Dionis: ja ne poznajem nijednu višu simboliku od ove grčke

priroda, shvaćena kao „praroditeljka koja večno stvara“, zapravo priroda u smislu *physis*-a, koji je (na ovaj ili onaj način) proizvođenje, već se (kako će se pokazati u kasnijim delima koja govore o etičkoj problematici) ovaj imperativ odnosi i na moralno delovanje.

Forme koje stvaralačka priroda (koja se najpre označava imenom Dionisa, a kasnije izrazom volja za moć) stvara iz sebe same jesu, kada je reč o moralnom delovanju – vrednosti. Svagda iz samog života rođene, vrednosti fungiraju kao uslovi života samog, tj. uslovi održanja, uvećanja, tačnije uvećavajućeg održavanja ili rasta, razvoja. Drugim rečima, vrednosti su produkti samog života, kao „praroditeljke koja večito stvara“ (tj. velikog uma tela), a ne već postojeće moralne činjenice, koje otkriva neki nepristrasni dijalektički um.

354 Kao aktivnost proizvođenja (životnih) formi, život istovremeno određuje i sam sebe, i deluje izvan sebe, na druge volje ili sile; otuda je on volja za moć, a kao takav, nužno je procenjivanje, vrednovanje, interpretiranje, ali i zapovedanje, vladanje. Tvorevine koje volja za moć iz sebe produkuje radi afirmacije same sebe (npr. pravo), uvek su vladavinske tvorevine, koje određena volja za moć nastoji da nametne i ovekoveči, tj. nastoji da ovekoveči one odnose moći koji su uslov mogućnosti razvoja datog života.

Protivprirodnost vladajućih vrednosti i njihova genealogija

U Ničeovom obrnutom platonizmu na delu je, kao što je poznato, korenit preokret odnosa umnog i prirodnog. Tako se sada ono umno (kao natčulni svet večnih suština, odnosno kao bivstvovanje) – koje se otkriva navodno nepristrasnom dijalektičkom upotrebom ljudskog uma i, kao takvo, oštro suprotstavlja čulnom i promenljivom telesnom svetu (kao ne bivstvovanju) – pojavljuje u Ničeovoj interpretaciji samo kao (ne)vešto kamuflirani izraz uma samog tela ili, kako on ponekad kaže, izraz fizioloških uslova života. Drugim rečima, sav natčulni svet, o kojem govori metafizika (tj. koji metafizika proizvodi, stvara), a na kojoj se temelji celokupna evropska kultura od Sokrata (Σωκράτης) i Platona (Πλάτων) naovamo, proizvod je interpretacije realnosti protivprirodne volje za moć, koja je otuda bitno nihilistička. Ta volja za moć je takođe stvaralačka, ali je nihilistička zato što su vrednosti, kao njeni produkti, zasnovane na lažnom tumačenju života i, budući takve, one zapravo sputavaju ispoljavanje najviših potencija ljudske prirode. Kao takva, ova volja za moć predstavlja govorenje „ne“ životu, i otuda je celokupna evropska povest kao izraz takvog tumačenja života – povest nihilizma, pri čemu se sam nihilizam javlja u različitim vidovima.

simbolike, simbolike Dionisija. U njoj se pridaje religiozni smisao najdubljem instinktu života, instinktu budućnosti života, večnosti života – sam put ka životu, začćeće kao *sveti put*“ (Niče 1999b: 132–133).

Naime, nalazeći u svemu živom ne puku volju za životom (Šopenhauer), već volju za moć, koja se ispoljava na dva dijametralno suprotstavljena načina – kao afirmativno-stvaralačka (dakle, neka vrsta oponašanja samog *physis*-a) i kao nihilističko-stvaralačka (protivprirodna) – Niče sada nastoji da, na temelju svog novog tumačenja svekolike stvarnosti, izvede prema njegovom shvatanju preko potrebno prevrednovanje vodećih ideala evropske povesti, konstitutivnih za taj svet.¹⁶

Dakle, dve oprečne interpretacije realnosti, tj. dva sveta (prirodni i umni), zapravo su svetovi koje ustanovljuje jaka odnosno slaba volja za moć, stvaralačke odnosno nihilističke, aktivne odnosno reaktivne, prirodne ili protivprirodne sile, i to pre svega posredstvom produkovanja i nametanja sopstvenih vrednosnih tablica. To, naime, znači: pošto ih produkuje sam život, onda je za njihovo pojavljivanje nužan odgovarajući sticaj životnih, odnosno povesnih uslova. S tim u vezi, Niče *genijalnost* jevrejske¹⁷ sveštenečke kaste – koja je stvorila jezgro vladajućeg morala kao, u osnovi, „morala robova“, obrćući u isti mah prethodni „moral gospodara“ – dovodi u direktnu vezu sa istorijskim kontekstom. Naime, činjenica da je jevrejski narod u vreme formiranja ovog morala, kao novog, bio u ropskom položaju u Egiptu – treba dodatno da potkrepi tezu da vrednosne tablice proizvodi sam život i da su one u ovom slučaju zapravo nastale iz nužde; dakle, životna ugroženost i u isti mah volja za životom nagonile su na iznalaženje odgovarajućeg vrednosnog koda i svetonazora koji je podržavao taj kod; dakle, do njega se nije došlo ni na osnovu umnog uvida u večne suštine, niti ga je omogućila neka prisna veza sa višim silama, već sam život, i to da bi služio samom tom životu, njegovom održanju.¹⁸

355

Pomenuti preokret je bio sudbonosan budući da je suštinski odredio potonji zapadnjački svet života. No on je, kako Niče nastoji da pokaže, po svom osnovnom karakteru bio nihilistički, a to za Ničea znači isto što i protivprirodan. Jer ono što su *stvaraoci* novih vrednosti stvorili predstavljalo je, tvrdi on, „radikalno *krivotvorenje* svake prirode, svake prirodnosti, svake realnosti, čitavog unutrašnjeg koliko i spoljašnjeg sveta. Ogradili su se *od* svih uslova pod kojima je dosada jedan narod mogao da živi, *smeo* da živi; od sebe su stvorili pojam suprotstavljanja *prirodnim* uslovima – postepeno su na nepopravljiv način preokrenuli religiju, kult, moral, istoriju, psihologiju, u *suprotnost njihovih prirodnih vrednosti*“ (Niče 1996: 28).

16 Niče uvek svet shvata kao svet koji se gradi na temelju sasvim *određene* interpretacije tzv. realnosti po sebi, dakle svagda kao svet života.

17 Važno je ovde, pre svega zbog svakako opravdane osetljivosti jevrejskog pitanja, naglasiti da ova, kao i sva druga Ničeova kritički intonirana pominjanja Jevreja ili jevrejstva nemaju nikakve veza sa antisemitizmom. Moglo bi se na brojnim primerima iz njegovih spisa pokazati da je on sam bio odlučan protivnik antisemitizma.

18 Up. „Na Zemlji Zaratustra nije zatekao veću silu od dobra i zla. Ne bi mogao živeti nijedan narod koji ne bi najpre procenjivao; ali ako želi da se održi, on ne sme procenjivati onako kako to sused čini. [...] Tablica dobara visi nad svakim narodom. Gle, to je tablica njegovih prevazilaženja; gle, to je glas njegove volje za moć“ (Niče 1999a: 96).

Otuda u ovom učenju Niče ne vidi ništa drugo do jednu u priličnoj meri perfidnu projekciju u realnost poželjnosti određene vrste života ili određene volje za moć, dakle jedno učitavanje u realnost sve samih (samo)obmana. Izvodeći ovu vrstu trika, taj život (kao određen kvantum moći) tada sebe samog *lažno* predstavlja kao *istinsku* prirodu. Takav diskurs (koji se inače izdaje za objektivan, nepristrastan) zapravo je, prema Ničeovom mišljenju, samo jedna strategija moći, čiji je cilj uspostavljanje životne forme saobrazne životu koji ju je iz sebe proizveo. U skladu s tim je i Ničeovo viđenje filozofa koji pripadaju metafizičkoj tradiciji.

Svi se postavljaju tako kao da su sopstvena mišljenja otkrili i do njih došli samorazvojem neke hladne, čiste, božanski nezainteresovane dijalektike...: dok u stvari naknadno traženim razlozima brane neki unapred zauzet stav, neku pomisao, 'nadahnuće', većinom neku intimnu želju, prečišćenu i prikazanu u apstraktnom ruhu; svi su oni advokati koji ne bi hteli da se tako zovu, i to većinom čak prevejani zagovornici svojih predrasuda koje nazivaju 'istinama', i veoma daleko su od hrabrosti savesti koja bi to, baš to priznala, veoma daleko od dobrog ukusa hrabrosti koja to ne skriva...

356

(Niče 1994: 14–15)

Svojevrsna dekonstrukcija ovog idealističkog, metafizičkog diskursa, koja se sprovi i kao genealogija morala, ima bitne crte neke vrste dubinske psihologije morala. No, pažljivije osmotrena, ona suštinski zavisi od Ničeove ontologije. Jer genealogija se upravo temelji na već otkrivenoj ontološkoj istini, što joj onda i omogućava da svaki diskurs dešifruje tako što ga unapred shvata kao neku vrstu *simptoma*. Shodno tome, pravi smisao zagovaranja određenih vrednosti izlaže se s obzirom na ključno pitanje: ako nešto slovi kao vrednost, onda se najpre moramo zapitati *čija* je to vrednost, tj. *koji* život ili koja volja za moć *hoće* sebe da održi, potvrdi i jača putem datog vrednovanja i s njim povezane interpretacije sveta; utoliko pre što je svaka interpretacija, kao izraz samog života, jedan način da se zaposednu stvari radi održanja i rasta samog života.

Kao što smo videli, iako je svaki život volja za moć, ipak se ne ispoljava svaka volja za moć na isti način; postoje, naime, dva radikalno različita vida ispoljavanja moći: jedan je ispoljavanje moći kao stvaralačke energije (aktivne sile), dok drugi predstavlja ispoljavanje volje za moć na način strateškog onemoćanja (sputavanja) aktivnih sila (reaktivne sile). Otuda se, genealoški protumačena, dominantna kultura Zapada pokazuje kao puka tvorevina reaktivnih sila, čija je bitna odlika – kako ističe Delez (Deleuze)¹⁹ u svojoj hvale vrednoj knjizi o Ničeju – da aktivne, a

19 Up. „[R]eaktivne sile, čak i kad se ujedine, ne sastavljaju se u jednu veću silu koja bi bila aktivna. One sasvim drugačije postupaju: one rastavljaju; one aktivnu silu odvajaju od onoga što ona može; one aktivnoj sili oduzimaju deo njene moći, ili gotovo svu njenu moć; ali time ne postaju aktivne, već, naprotiv, postižu da im se aktivna sila pridruži, da i ona postane reaktivna u jednom novom smislu“ (Delez 1999: 69).

to prema Ničeju zapravo znači: uistinu prirodne, stvaralačko-afirmativne snage, *odvoji od onoga što one mogu*, štaviše da njihovu volju preusmere unutra, na samu sebe, tj. protiv sebe same. I upravo kao takvu, tu kulturu karakteriše izrazito neprijateljski (nihilistički) odnos prema životu kao stvaralačkoj prirodi, dakle prirodni kao *physisu*. On u njoj, zapravo, vidi jednu tvorevinu volje za moć koju karakteriše izrazita mržnja prema istinskoj realnosti, zapravo prema svemu što je uistinu prirodno, mržnja koja je, kako nastoji da pokaže, ponikla iz korena slabosti. Pri tome, Niče tvrdi da aktivne sile, po svojoj prirodi, teže razlici, dok reaktivne sile odlikuje sklonost ka udruživanju, što se u njegovoj interpretaciji svodi na pitanje kvantuma moći. Shodno tome, kako Niče smatra, već sama „razlika rađa mržnju“, koja opet rađa ljubav kao vezivnu nit reaktivnih sila. Reč je o reaktivnoj ljubavi, kao naličju aktivne.

Niče, naime, sve duhovne tvorevine shvata kao vrednosti, pa je u skladu s tim i sama filozofija jedna vrednost (Marks (Marx) bi rekao ideološka tvorevina), i kao takva i sama izrasta iz konkretnog života (života koji je u usponu ili u opadanju), a to, u osnovi, znači da su dominantne filozofije neke epohe izraz same te epohe, tj. povesnih okolnosti u kojima nastaju. U tom svetlu se onda i sama Platonova filozofija ispostavlja, ne toliko kao stanovište konkretne istorijske ličnosti, koliko kao izraz samih povesnih uslova²⁰ (koji prema Ničeju uvek korespondiraju fiziološkim²¹ uslovima), dakle nastaje kao posledica krize grčke kulture, tj. kao izraz procesa propadanja, koji su već bili u toku u njegovo vreme, kao što je i pobjeda hrišćanstva u Evropi (koje je nastalo u specifičnoj povesnoj, životnoj situaciji jevrejskog naroda) išla uporedo sa opadanjem moći rimske imperije, što je bila nužna pretpostavka da na scenu stupe nove sile i ostvare pobjedu. Naime, uprkos izvesnim kolebanjima u proceni istorijskog porekla metafizičke, platonovske interpretacije stvarnosti, Niče se i ovde dosledno drži svoje glavne misli, da se metafizički, nihilistički stav prema realnosti uvek rađa kao rezultat opadanja životne moći, tj. da je bitno „fiziološki uslovljen“. U tome, smatra on, počiva zajednički

357

20 Ovo važi i za samu Ničeovu filozofiju, koja takođe nastaje u vreme krize, ovog puta u doba krize moderne evropske kulture. Ona se, naime, pojavljuje kao izraz same te krize (nihilizma, epohe odbeglih ili mrtvih bogova, oskudnog doba, svetske noći ili kako se sve ne označava savremeno razdoblje); ona zapravo *izrasta* iz jednog povesnog *kretanja* kao mesto njegovog preokreta. Sam Niče nju upravo tako razume i ona je, kao obrnuti platonizam, poput samog platonizma, sudbina, *Geschick* i *Geschehen*. Na ovo jasno ukazuje i Fink. Up. „On sebe razumije kao sudbinu, kao povijesnu nužnost; vjeruje da se nahodi izvan svake proizvoljnosti i slučajne individualnosti; u njemu, Fridrichu Nietzscheu, preobrće se povijest čovječanstva; ali to nije njegova vlastita izvrsnost koja tu nešto izvodi – on provodi samo izričito ono što se pripremila kao evropski nihilizam: ispražnjenje smisla života, obezvređenje dosadašnjih vrednosti“ (Fink 1981: 191).

21 U reči fiziološki, pored modernog značenja ove reči, koje Niče bez sumnje ima na umu, progovara u isti mah iz pozadine i reč *physis*, u upravo izloženom smislu proizvođenja, stvaranja. Moglo bi se argumentovati u prilog stavu da ta dva značenja u Ničeovom sistemu mišljenja stoje u tesnoj, unutrašnjoj vezi.

imenitelj platonizma i hrišćanstva, a iz kojeg se onda razvija pomenuti, izrazito neprijateljski stav prema „uzlaznim kretnjama života“, stav poricanja ovozemaljskog, pre svega telesnog, a što je svoj najupečatljiviji duhovni izraz našlo u asketskom idealu, kao ključnom idealu celokupne evropske duhovnosti.

Otuda i proizilazi da metafizičko-teološka koncepcija sveta, koja podrazumeva istinski natčulni svet (kao svet večnih suština, odnosno vrednosti) i, s druge strane, čulni i promenljivi svet, kao lažni – nije nikakvo otkriće nepristranog uma, niti je zalaganje za život u skladu s natčulnim idealima izbor neke *slobodne volje*; metafizička interpretacija realnosti u celini, kao i svaka druga, nastaje po diktatu samog života.²²

358 Tako se onda celokupan moderni sistem vrednosti, bilo da se javlja u religijskom ili sekularizovanom obliku, Niče u pokazuje samo kao dosledna konsekvencija ishodišnog, metafizičkog tumačenja sveta, kao produkta određene vrste života. U načelu, to važi i za samu genealogiju. Jer sama genealogija, kao istina o vrednostima vrednosti, manifestuje se u svom dioniskom karakteru, tj. javlja se kao moment samog povesnog toka, koji je i sam jedno dionisko kretanje stvaranja i razaranja. Naime, obelodanjujući pravu prirodu vrednosti, tj. otkrivajući kako se uistinu grade (proizvode ili stvaraju) ideali na Zemlji, genealogija omogućava destrukciju vladajućih i u isti mah oslobađa energiju za stvaranje novih vrednosti, koje sada treba da budu uslovi mogućnosti ispoljavanja afirmativne volje za moć, dakle „života u istini“, kao života u skladu s prirodom. To zapravo znači da ona primarno ima za cilj da pripremi istinsko *oslobođenje* najviših potencija života kao afirmativno-stvaralačke volje za moć.²³ No njen preduslov je temeljna kriza ideala koji su omogućavali prethodni povesni život; dakle, pasivni nihilizam, kao

22 Up. „Kad govorimo o vrednostima, govorimo pod uticajem inspiracije, pod uticajem optike života: sam život nas primorava da određujemo vrednosti, sam život određuje vrednost putem nas, *kad* utvrđujemo vrednosti... Odatle sledi da je ta *protivpriroda morala*, koja shvata boga kao protivpojam i osudu života, samo sud vrednosti života – *kakvog* života? *kakve* vrste života? – Ali, ja sam već dao odgovor na to: života koji je na zalasku, oslabljenog, umornog, osuđenog života. Moral, kao što je do sada bio shvatan – kao što ga je, najzad, još i Šopenhauer formulisao kao 'negiranje volje za život' – sam je *instinkt decadence*...“ (Niče 1999b: 39–40).

23 Up. „[N]ama je potrebna *kritika* moralnih vrednosti, *samu vrednost ovih vrednosti treba jednom staviti pod znak pitanja* – a za to je potrebno poznavanje uslova i okolnosti iz kojih su one izrasle, u kojima su se razvile i pomerile..., a takvog poznavanja niti je dosad bilo, niti ga je iko želeo. *Vrednost* ovih 'vrednosti' uzimana je kao data, kao stvarna, kao s one strane svakog dovođenja u pitanje; dosad nije bilo ni najmanje sumnje niti kolebanja kad je 'dobro' ocenjivano kao vrednije od 'zla', vrednije u smislu potpomaganja, korisnosti, uspevanja u pogledu na čoveka uopšte (uključujući i budućnost čoveka). Kako? A kad bi baš obrnuto bilo istina? Kako? Kad bi u 'dobrom' bio i simptom nazadovanja, isto tako opasnost, zavođenje, otrov, narkotik pomoću koga bi sadašnjost možda živela *na račun budućnosti*? Možda ugodnije, bezopasnije, ali i u skromnijem stilu, niže?... Tako da bi upravo na moral padala krivica ako se jedna po sebi mogućna *najviša moć i raskoš* vrste čovek ne bi nikad postigla? Tako da bi upravo moral bio opasnost nad opasnostima?“ (Niče 1994: 232–233).

posledica razvoja temeljnog nihilizma, predstavlja uslov mogućnosti preokreta u smeru aktivnog nihilizma.

Preokretanje metafizičkih pojmova

Radikalnost preokreta koji Niče preduzima manifestuje se nužno i u jeziku, i to kao preokret²⁴ metafizičke pojmovnosti. Preokret same pojmovnosti je, zapravo, i sam deo aktivnosti izmene sveta koja je na delu u Ničeovoj filozofiji. Jer svet, koji je uvek proizvod interpretacije tzv. realnosti po sebi, takoreći sviće ili tone u tamu u samom jeziku, budući da se u horizontu jezika odvija svako tumačenje i pretumačenje realnosti; dakle, ljudski život se uvek odvija u svetu koji je svagda na neki način *interpretirana* realnost; govoreći hajdegerovskim jezikom, čovek je po svom suštinskom određenju bivstvovanje-u-svetu, pri čemu je jezik „kuća bivstvovanja“ (Heidegger 1979: 277). Kao mislilac prelaza, sam Niče govori čas jezikom metafizike, čas jezikom svoje obrnute metafizike, što onda stvara utisak nedopustivih protivrečnosti unutar njegove filozofije. Ali privid protivrečnosti se brzo razvejava ako u dovoljnoj meri vodimo računa o perspektivi iz koji on u određenom slučaju govori.²⁵

359

Pogledajmo sada поближе o kakvom preokretu pojmova se kod Ničea radi. Ono što pre svega moramo učiti kada je reč o obrtanju metafizike i njene pojmovnosti (koje je, inače, tesno povezano s kritikom tradicionalnih vrednosti i zadatkom njihovog prevrednovanja) jeste (možda i trivijalna) činjenica da se svako obrtanje nečega nužno odvija oko ose koja sama ostaje fiksirana. To, kao što ćemo ubrzo jasnije uočiti, važi i za Ničeovo obrtanje metafizičke pojmovnosti, iako ono ni u kom slučaju ne predstavlja neki jednostavan preokret. Tu nepomičnu osovinu oko koje se odvija njegov preokret čine, u stvari, opšta značenja temeljnih reči zapadnoevropskog mišljenja, zapravo značenja koja su zajednička Niču i metafizici, a koja svoju specifičnost crpu upravo iz odgovarajuće ontologije.

Kao što je poznato, Niče sebe razume kao radikalnog oponenta metafizike, koji (govoreći u slici) hoće da iščupa iz korena celokupno drvo filozofije, drvo čiji je koren metafizika a plodovi vrhovne vrednosti evropske kulture.²⁶ Niče, naime, ovaj poduhvat preduzima uveren (na osnovu svog uvida u suštinu realnosti) da je to

24 Reč je, naime, o preokretu pojmova, koji se *faktički* događa u Ničeovoj filozofiji, što ne mora da znači da je sam Niče o njemu imao potpuno jasnu svest. Ovde ću pokušati da taj preokret osvetlim iz njegove ontologije kao svojevrzne fiziologije.

25 Ovo, naravno, ne znači da je sam Niče bio u potpunosti svestan razlike između ta dva jezika kojima u svojim delima govori, kao što isto tako ne znači ni da nije bio. Moguće je, i to bi bilo sasvim u skladu s duhom njegove filozofije, da je toga bio savršeno svestan. Ali ovde nema potrebe da se podrobnije bavimo tom stranom Ničeove filozofije.

26 Dekartova poznata slika drveta saznanja, čiji koreni sežu u tlo metafizike, stablo predstavlja fizika, a grane moral, medicina i mehanika, pristaje i Ničeovom poduhvatu, budući da njegova osobena etika suštinski zavisi od njegove ontologije volje za moć.

drvo u celini izniklo iz „močvarnog tla psihološke pokvarenosti“, koja opet počiva na fiziološkim pretpostavkama, a koje se pojavljuju pre svega u liku platonovske ontologije. Umesto toga, on hoće da zasadi novo drvo na čvrstom tlu istinoljubivosti, drvo koje će u isti mah biti obasjano suncem istine, koje je u večnom podnevju, kako bi se što je moguće više razvilo u visinu i rađalo plodove sasvim drukčijeg ukusa od onih koje rađa drvo metafizike.

Pojmovi Boga, bivstvovanja i istine svakako spadaju u najvažnije plodove metafizike. Ono što uistinu jeste (*ousia*), metafizika tumači kao večne suštine, odnosno kao Boga, što je drugi naziv za filozofski pojam bivstvovanja, kao najvišeg bivstvujućeg. Budući da pojam Boga obuhvata u isti mah i pojam bivstvovanja, kao nečega stalno prisutnog (večnog) i pojam večnih, objektivno postojećih suština (koje Niče tumači kao vrednosti) – Niče povesnu situaciju u kojoj je sam život obezvređio vladajuće vrednosti označava i poznatim rečima „Bog je mrtav“. Pošto reč Bog imenuje sve vrhovne vrednosti, a jedna od njih je i istina, onda to znači da je i sama istina na neki način mrtva; drugim rečima, istine više nema ili istina je laž.

360 U osnovi, Niče tvrdi: Istina je da je istina laž. I tako se, čini se, ponovo suočavamo s čuvenim paradoksom skepticizma. No Niče nije ni skeptik ni relativist. Naime, pažljiviji pogled može jasno uvideti da se ovaj „paradoks“ relativno lako razrešava onda kada postane jasno da je kod Ničea, zapravo, reč o dve različite istine: jednoj koja se odnosi na život kao stalno kretanje ili večno bivanje i, drugoj, koja se odnosi na večne entitete (u koje spadaju i tzv. moralne činjenice, večne vrednosti), za koje metafizika veruje da postoje, a Niče tvrdi da su samo puke fikcije.

No time se, zapravo, obelodanjuje ono što je pre svih istakao Hajdeger, naime to da Niče upravo računa s tradicionalnim pojmom istine, kao podudaranja saznanja i onoga o čemu je to saznanje, pri čemu se i kod Ničea istina odnosi na ono što je večno; u njegovom slučaju na večno kretanje, tj. na večnu reku bivanja, u kojoj nema ničega postojanog. Otuda, ukoliko je istina podudaranje s *nečim* stalno postojećim, onda je *ta* istina – laž.

Istina je, zapravo, u bitnom smislu vrednost, a to znači uslov mogućnosti ispoljavanja života, dakle nešto što je iznašla (tj. izmislila ili otkrila, odnosno stvorila) određena volja za moć radi sopstvenog rasta. Važno je takođe uočiti da teza da je istina vrednost važi ne samo za metafizičku istinu, već i za istinu uopšte, pa i za Ničevu ontološku istinu. Pa ipak, one nisu vrednosti u potpuno istom smislu, budući da je jedna uslov mogućnosti jedne, a duga – duge vrste života. Shodno tome, fraze „život u istini“ i „život u skladu s prirodom“ poprimaju dijametralno suprotna značenja u dve međusobno suprotstavljene ontologije, pri čemu je, kao što smo videli, opšti pojam istine zajednički i za Ničea i za metafiziku, a to, kao što ćemo ubrzo videti, podjednako važi i za pojmove Boga i bivstvovanja.

I na primeru nesebičnosti, kao jedne od važnijih vrednosti tradicionalnog morala, može se pratiti preokret koji Niče izvodi, oslanjajući se na svoju ontologiju, ali i na

psihologiju, odnosno fiziologiju (koje kod njega stoje u tesnoj vezi). Kao i ostali pojmovi tradicionalne filozofije, i pojam nesebičnosti pripada mreži metafizičke pojmovnosti, zasnovanoj (prema Niče) na svesnom ili nesvesnom falsifikovanju realnosti. Pojam egoizma odnosno neegoizma, naime, pre svega zavisi od pojma *ega*, tj. od pojma „Ja“ ili subjekta, a koji je neraskidivo povezan s pojmovima slobode, odgovornosti, krivice, savesti i sl. Pojam subjekta, u stvari, podrazumeva neku stalnost ličnosti, koja je sebitransparentna i slobodna; subjekt je zapravo um koji je sam sebi transparentan i koji je, u načelu, kadar da sam, tj. autonomno, slobodno određuje svoje delovanje.

No, prema Niče, ovaj pojam popuno pogrešno predočava suštinu čoveka. Pojam subjekta je, uistinu, samo plod metafizičke interpretacije, koja postavlja neku postojanu osnovu aktivnosti onog „Ja“, tj. svesti; drugim rečima, i pojam subjekta je nastao u sklopu specifično metafizičkog poduhvata da se zamrzne reka bivanja.²⁷ Nasuprot tome, Niče, koji u ljudskoj prirodi vidi ispoljavanje jedinstvene suštine života (kao volje za moć koja hoće samu sebe), u svesti prepoznaje samo produženje te bazične životne aktivnosti u čoveku, pa se otuda svest pokazuje samo kao neka vrsta oruđa volje za moć.²⁸ Otuda svest predstavlja aktivnost koja, tumačeći, osvetljava (tačnije, osvetljeno joj je) samo ono što je životno važno. Dakle, svesti je dostupno uglavnom ono što je već interpretirano sa stanovišta rasta određenog života. Tzv. mali um svesti izvršava ono što mu došaptava tzv. veliki um tela. „Ja“ je, prema tome, samo ruka volje za moć. I otuda: budući da nema nikakvog subjekta, kao sebitransparentne i postojane svesti, dakle nema nikakvog „ega“, proizilazi da ne može biti ni egoizma, što nipošto ne znači da je svako ponašanje nesebično. Naprotiv.

361

Shodno tome, zagovaranje nesebičnosti može biti samo izraz neke volje za moć, koja na taj način hoće da izbori nešto za sebe. Tako se onda zagovaranje nesebičnosti pokazuje kao izraz sebičnosti, upravo nečeg suprotnog od onoga što se

27 Up. „Kad su u vodi grede, kad brvna i priručja premošćuju reku: uistinu, tad ne veruju nikome ko govori: „Sve protiče.“ Nego mu čak i zvekani protivreče. „Šta?“ kažu zvekani, „sve protiče? Pa grede i priručja su *iznad* rečnog toka!“ „*Iznad* rečnog toka je sve čvrsto, sve vrednosti stvari, mostovi, pojmovi, sve 'dobro' i 'zlo': sve je to *čvrsto!*“ – A još kad dođe surova zima, krotiteljka reka, tad se i najpametniji nauče nepoverljivosti; i zaista, ne samo zvekani govore onda „Zar sve – ne *miruje?*“ „U osnovi sve miruje“ – to je pravi zimski nauk, dobar za neplodno vreme, velika uteha za zimске spavače i za one koji čuče iza peći. „U osnovi sve miruje!“ – ali *protiv toga* propoveda južni vetar! Južni vetar, bik, koji nije bik za oranje – besan bik razarač, koji gnevnim rogovima lomi led! Led, međutim – *lomi brvna!* Oh, braćo moja, zar *sada* sve ne protiče? Zar nisu sva priručja i brvna pala u vodu? Ko bi se još *držao* „dobra“ i „zla“? „*Teško nama! Blago nama! Južni vetar duva!*“ – *Tako mi propovedajte*, o, braćo moja, kroz sve ulice“ (Niče 1999a: 256). O pojmu subjekta vidi Niče 1994: 259–260.

28 Up. „Oruđe tvog tela je i tvoj mali um, brate moj, koji ti nazivaš 'duhom', maleno oruđe i igračka tvog velikog uma. 'Ja' kažeš ti i dičiš se tom rečju. Ali veće je ono u šta ti ne želiš da veruješ – tvoje telo i njegov veliki um: on ne kaže 'Ja', ali tvori 'Ja'“ (Niče 1999a: 67).

promoviše.²⁹ Prema tome, pojmovi sebičnosti i nesebičnosti mogu imati smisla pre svega pod pretpostavkom postojanja *ega*, koje podrazumeva postojanje slobode izbora, a to je ono što Niče odlučno odbija, upravo polazeći od svog temeljnog uvida u volju za moć kao prirodu svega živog.³⁰

Tako onda pada u vodu i tradicionalni pojam slobode, a s njim i pojmovi odgovornosti, krivice, savesti... Zapravo, svi ovi pojmovi, kao metafizički, tj. kao produkti reaktivne volje za moć, prema Niču nisu ništa drugo do oružje u borbi reaktivnih sila za osiguranje i uvećanje sopstvenog života. Bliže osmotreni, ovi pojmovi zapravo služe da onemoguće aktivne, prirodne sile da čine ono što mogu; u tom smislu, njihova je suština izvrtnje istine i, kao takvi, oni služe reaktivnim, nihilističkim silama da spreče da se najviše potencije vrste čovek ispolje u svom najvišem sjaju (*Scheinu*). Utoliko je tu reč o vrednostima.

362 Pojam pravednosti je od naročitog značaja za osvetljavanje Ničeovog obrnutog platonizma, pojam koji je od ključne važnosti i u samoj Platonovoj filozofiji. Jedna od merodavnih definicija pravednosti data je upravo u njegovoj *Državi*. No kada se tu kaže da se pravednost sastoji u tome da svako *dobije* ono što mu *po prirodi* pripada, onda na taj način do izražaja dospeva misao da je pravednost, zapravo, jedna vrsta *dodeljivanja*, pri čemu se, u osnovi, kao stvarni subjekt dodeljivanja pojavljuje sama priroda. Naravno, ovo je dodeljivanje unutar *polisa* posredovano dijalektičkim mišljenjem, koje otkriva suštinu prirode – koju prema Platonu čine večne suštine ili ideje, odnosno umni poredak (*kosmos*) natčulnog sveta – da bi se potom otkrivena istina preslikala na odgovarajući način na polis, a čime bi onda svemu bilo dodeljeno ono što mu *po prirodi* pripada. Tako se, zapravo, pravednost pokazuje kao jedna vrsta *pojavljivanja* suštine; drugim rečima, ostvarena pravednost u državi podrazumevala bi upravo „život u istini“. Ovde *po prirodi*, očito je, znači: prema natčulnom svetu, koji je uman i koji kao takav predstavlja jednu harmoničnu celinu delova, ostvarenu vladavinom uma. Tako bi večna suština države, koja odgovara i večnoj suštini čoveka, *prisustvovala* u pravednoj državi.³¹

29 Jer, kako Niče misli, kada bi se nesebičnost iskreno zagovarala, onda se ona ne bi zahtevala od drugih. To što neki postupci doista izgledaju kao nesebični, prema njegovom shvatanju su samo maske koje skrivaju karakter sredstva tih postupaka za nešto dugo; naime, oni su, kako on na jednom mestu kaže, uvek žrtvovanje nečega ovde da bi se na drugom mestu dobilo nešto više. I ovde je, naime, opravdanje vrednosti sofističko, ali se predstavlja kao demonstracija večne istine o večnim vrednostima.

30 Up. „Kršćanstvo, revolucija, ukinuće ropstva, ista prava, filantropija, miroljubivost, pravda, istina: sve te velike riječi imaju vrednosti samo u borbi, kao stijegovi: ne kao realiteti nego kao raskošne riječi za nešto posve drugo (dapače suprotno!)“ (Nietzsche 1988: 47).

31 Ovo u doba prosvetiteljstva zadobija formu zalaganja za ostvarenje jednog prirodnog poretka, tj. prirodnih prava i prirodnih zakona, koji su, posmatrano iz Ničeovog ugla, samo sekularizovane metafizičke vrednosti.

Da li, i kako ova opšta ideja pravednosti dolazi do reči i kod Ničea? Njeno prisustvo u Ničeovom mišljenju očituje se pre svega preko jednog njegovog određenja pravednosti, na kojem inače Hajdeger posebno insistira. Naime, kada Niče određuje pravednost kao „reprezentanta života samog“ (Nietzsche 1980: 265), onda se on upravo čvrsto drži ideje pravednosti kao dodeljivanja³² onoga što je po prirodi, pa je otuda pravednost reprezentacija suštine života, suštine prirode, tj. ponovno uspostavljanje, prezentovanje (sada intuitivno otkrivene) suštine prirode ili realnosti; pravednost je, dakle, pojavljivanje istine; ona podrazumeva život u istini, kao život u skladu s prirodom, što u Ničeovom slučaju znači nesputano ispoljavanje života kao stvaralačke, vrednujuće volje za moć. Konkretan lik pravednosti se, sada, očituje u tome što suština prirode, volja za moć, dodeljuje vrednosti svemu, tj. sve procenjuje s obzirom na to da li doprinosi ili sputava ispoljavanje (aktuelizaciju, *energeia*) volje za moć, kao stvaralačke, proizvođačke aktivnosti (*energeia*).

Odatle postaje razgovetnije zašto pravednost za Ničea ne može biti jednakost, odnosno zašto se ona tumači upravo kao jednakost u modernoj evropskoj kulturi zasnovanoj na metafizici platonizma i hrišćanstvu, kao platonizmu za narod.

363

Pravednost, naime, odražava suštinu bivstvjućeg, tako što omogućava pojavljivanje (unutar polisa) onoga što već (prethodno, *Vor-*) postoji kao suština, kao suštinska struktura, što zapravo znači dodeljivanje onoga što je po prirodi. Otuda, ako su ljudi u bitnom smislu (po prirodi ili po Božjem određenju) jednaki, onda je pravednost – jednakost. Ako je pak suština čoveka volja za moć, i ako se ona ispoljava kao 1. aktivna sila, stvaralačka volja za moć (= suština, koja je kretanje proizvođenja, stvaranja), ili 2. kao reaktivna sila, koja sputava, onemogućava aktivne sile da čine ono što mogu, tj. da ispolje svoje stvaralačke mogućnosti, onda pravednost – ako treba da bude reprezentant života samog – ne može biti jednakost, budući da ona ne reprezentuje *suštinu* samog života, već tu suštinu krivotvori, tako što je interpretativno izvrće.

Ukoliko je, opet, jednakost – vrednost, onda je ona to stoga što je plod tumačenja realnosti reaktivnih sila, koje produkujući nju kao večnu vrednost, krivotvore realnost i zapravo na taj način teže da se domognu više moći, odnosno hoće da se održe i jačaju. Pošto su one, prema ovoj interpretaciji, protivprirodne – upravo stoga što ne reprezentuju istinsku suštinu života, već je falsifikuju i sputavaju – onda Niče može da tvrdi da je jednakost, zapravo, vrhunac nepravednosti.³³

32 Up. Nietzsche 1980: 265. U paragrafu 154 za pravednost se kaže da „ima širi horizont korisnosti (Vorteil)“. Tumačeći ovaj aforizam, Hajdeger kaže: „Riječ Vorteil (pred-dio) znači, po svom pravom, u međuvremenu izgubljenom značenju, ono unaprijed pri kakvoj diobi i razdiobi, prije izvršenja ove, *Dodijeljeno*. Pravednost je svem mišljenju i djelovanju predhodna dodioaba onoga na što ona jedino smjera. To je da održi nešto što je više nego ova ili ona osoba“ (Heidegger 1980: 76).

33 Up. „Nauka o jednakosti!... Ali, nema otrovnijeg otrova: jer, *izgleda* da je propoveda sama pravičnost, dok je ona *kraj* pravičnosti...“ (Niče 1999b: 121).

Shodno tome, kao što tvrdi da je istina laž, ili da je (zagovarana) nesebičnost izraz sebičnosti, tako Niče i ovdje, u osnovi, tvrdi da je pravednost – nepravednost.

Kao reprezentant života samog, pravednost bi, dakle, podrazumevala aktuelizaciju (pri-sustvovanje, *energeia*) suštine – volje za moć, i to kao same *aktivnosti* proizvođenja, stvaranja. Ona bi, naime, značila *oslobađanje* najviših potencija čoveka. Ako je, dakle, smisao svekolikog događanja da se suština, mogućnost ispolji, ako je to ono dobro koje sve pokreće, onda je, konsekventno tome, smisao Zemlje – natčovek (pojam koji takođe podrazumeva preokret tradicionalnog određenja čoveka kao *animal rationale*), budući da je upravo natčovek – stvaralac, koji pritom zna suštinu realnosti, tj. zna da je sve volja za moć, i ništa više, i koji kao takav aktuelizuje moć kao stvaralačku aktivnost, kao volju, koja u krajnjoj liniji hoće samu sebe. Tako se, zapravo, ispostavlja da je pojam natčoveka jedno pretumačenje, preokret pojma subjekta i s njim povezanog pojma slobode, upravo pretumačenje u duhu obrnutog platonizma.

- 364 Naime, ljudsko delovanje je slobodno ako je određeno suštinom čoveka, pa shodno tome ukoliko je suština čoveka um, onda je njegovo delovanje slobodno ukoliko je određeno umom (Kant). Ali ako je čovek volja za moć (priroda), onda je sloboda ispoljavanje njegove suštine: volje za moć. Natčovek je, prema tome, *oslobođen* čovek, u ovde iznetom smislu. Kao takav, on sam sebe određuje i zna sebe kao onoga koji sebe određuje. On vlada sobom, vlada svojim nagonima, sukobljenim silama u sebi.³⁴

Kao što smo videli, ova nova sloboda ne znači da čovek može da bira da li će ispoljiti moć ili ne? Ako postoji moć, onda se ona, prema Niču, mora ispoljiti ili ka spolja ili tako što se preusmerava unutra.³⁵ Reaktivne sile, sada, imaju zadatak da nametnu takvo tumačenje (a tu do izražaja dolazi njihova genijalnost, stvaralačka priroda) koje će aktivne sile preusmeriti na njih same, i upravo su, prema Niču, metafizički pojmovi slobode, odgovornosti, krivice, griže savesti... iznađeni, stvoreni da bi se postigao taj cilj. Kao takvi, oni su produkti reaktivnih sila, tj. protiv-prirodne volje za moć, drugim rečima oni su izraz nihilizma, čije je bitno određenje neprijateljski stav prema suštini realnosti. Otuda bi Niče sada mogao da kaže da je (metafizički protumačena) sloboda – ropstvo, jer potčinjava aktivne sile merilima koja su protiv njih, a samim tim protiv suštine, protiv prirode uopšte, uključujući i ljudsku prirodu.³⁶

34 Up. „[Z]apoveda se onome ko ne može sam sebe da poslušati“ (Niče 1999a: 160).

35 „Svi instinkti koji se ne rasterećuju napolje *okreću se unutra* – to je ono što nazivamo *ponutrašnjivanjem* čoveka: time u čoveku nastaje ono što se kasnije naziva njegovom 'dušom'. [...] Neprijateljstvo, svirepost, uživanje u proganjanju, prepadu, u promeni, razaranju – sve to okrenuto protiv nosilaca takvih instinkata: *to je poreklo 'nečiste savesti'*“ (Niče 1994: 295–296).

36 Ovo, čini se, pokazuje da je politički decizionizam direktna posledica ove interpretacije realnosti.

—

Dakle, svi ideali metafizike, pre svega vodeće vrednosti evropske kulture, ispostavljaju se u Ničeovoj interpretaciji kao puki idoli uma (u Bekonovom (Bacon) smislu reči idol) koji, a da toga obično i nije svestan, projektuje u realnost poželjnosti. One, u osnovi, treba da služe životu koji ih je proizveo radi samog sebe, a to onda otkriva i stvarne uzroke razočarenja zbog neostvarenosti tih ideala, karakterističnog za naše vreme.

Razočarenje je, prema Niče, moglo da se dogodi samo zato što se nije prepoznalo da su ideali, čije se ostvarenje očekivalo, samo fikcije uma, a ne nepristrasna otkrića suštinskih aspekta realnosti; projekcije u realnost nečega što se u njoj ne može naći. Ovo razočarenje, što se u savremenosti manifestuje i kao kriza morala, rezultuje osobenom vrstom nihilizma kao ne-voljom, prevashodno u smislu svojevrstne „paralize volje“, sve izraženijim osećanjima apsurdna i uzaludnosti svega, što se teorijski otvoreno ispoljilo u šopenhauerovskom pesimističkom tumačenju sveta. Pa ipak, ovaj pasivni nihilizam, prema Niče, valja shvatiti i u njegovom pozitivnom smislu, naime kao predstupanj preokreta u smeru aktivnog nihilizma, kao afirmacije suštine samog života. Tako se platonizam (za narod) – koji je sa Francuskom revolucijom još jednom došao „do pobede nad klasičnim idealom“ (Niče 1994: 226), do pobede koja je učvrstila metafizički sistem vrednosti, sada u njegovom sekularizovanom vidu – konsekvantno okončava u nihilizmu, u sumraku idola, koji međutim, kako Niče veruje, nagoveštava jednu novu jutarnju rumen.

365

Prevrednovanje svih vrednosti trebalo bi, shodno rečenom, da predstavlja neku vrstu *ponavljanja* (*Wiederholung*) klasičnog ideala, ponavljanja koje ne podrazumeva puku restauraciju prošlosti, jer nema antikvarni karakter, već pre monumentalni, u smislu koji ovim rečima Niče pridaje u spisu *O koristi i šteti istorije za život*.³⁷

Skicu samog klasičnog ideala, čiju renesansu³⁸ Niče priziva radi prevazilaženja nihilizma, on daje pre svega u spisima *Šta je dobro i zlo* i *Genealogija morala*, gde eksplicitnije ukazuje na obrnutu perspektivu vrednovanja, dakle na onu koja prethodi preokretu koji su izvršili platonizam i hrišćanstvo. Niče tu govori o otmenom i niskom vrednovanju, pri čemu je prvo *aktivno*, dok je drugo *reaktivno*. Tako

37 Ponavljanje je, zapravo, ponovno aktuelizovanje mogućnosti kao mogućnosti, kako taj pojam određuje Hajdeger u *Bivstvovanju i vremenu*, očito tada pod značajnim uticajem samog Niče.

38 „Razume li se konačno, hoće li da se razume šta je bila Renesansa? Prevrednovanje hrišćanskih vrednosti, pokušaj preduzet svim sredstvima, svim instinktima, sa svom mogućom genijalnošću, da se do pobede dovedu *suprotne* vrednosti, *otmene* vrednosti... Do sada je postojao samo *ovaj* veliki rat, do sada nije postojala odsudnija problematika od problematike Renesanse – *moje* pitanje je njeno pitanje – : nikada nije postojao temeljniji, neposredniji, duž čitavog fronta strože izveden i u središte uperen oblik *napada!*“ (Niče 1996: 81).

se sada poreklo temeljnih etičkih pojmovi, pojmova dobra i zla, vidi u preokretu, prevrednovanju ranijih temeljnih pojmova dobrog i rđavog.³⁹ Kao ilustraciju onog što Niče pod tim podrazumeva možemo navesti reči iz spisa *Genealogija morala*: „Sud 'dobar' ne potiče od onih kojima se dobrota ukazuje! Naprotiv, bili su to baš oni 'dobri', to jest otmeni, moćni, oni koji su po položaju i mišljenju bili viši, koji su sami sebe i svoje delanje osetili i postavili kao 'dobre', odnosno kao prvog ranga, nasuprot svemu niskom, neplemenitom, prostom i plebejskom“ (Niče 1994: 239).

Kao primer čoveka u čijem se delovanju u modernoj epohi najsnažnije ispoljio klasični ideal, Niče navodi Napoleona, koji je bio „poslednji putokaz za drugi pravac“, u kojem je bio otelotvoren otmeni ideal po sebi, Napoleona, koji je bio „sinteza nečoveka i natčoveka“ (Niče 1994: 266), „egzemplar 'povratka prirodi'“ (Niče 1999b: 120).⁴⁰ Prethodno je „u renesansi došlo do blistavo-strašnog ponovnog buđenja klasičnog ideala, otmenog vrednovanja svih stvari“, ali je ona ubrzo poražena „zahvaljujući onom plebejskom (nemačkom i engleskom) osvetoljubivom pokretu koji se zove reformacija“ (Niče 1994: 265).

366

Završna razmatranja

Niče, kao što smo videli, veruje da do svoje, nove istine dolazi neposrednim uviđom u samu suštinu realnosti. No ispostavilo se, kako su na to ukazivali relevantni interpretatori njegove filozofije, da je i ova intuicija ipak snažno determinisana metafizičkim nasleđem, iz kojeg i sama Ničeova filozofija izrasta. Niče, doduše, i sam uočava učinak povesti na njegovo mišljenje, utoliko naime što ne samo ranije filozofije već i sopstvenu vidi kao izraz samog povesnog toka. Ali Ničea tradicija određuje, kako Hajdeger nastoji da pokaže, na način kojeg sam Niče ipak nije svestan. I Hajdeger Ničea shvata kao izraz povesnog toka zapadne kulture (kao nihilizma), ali – za razliku od Ničea, koji sebe razume na način sličan onome na koji Marks razume mesto i ulogu svoje misli, naime kao istinu koja je moment povesne izmene sveta – Hajdeger, međutim, Ničeovu filozofiju tumači onako kako Hegel tumači svaku istinsku filozofiju, naime kao istinu svoje epohe (svoje vreme misli ma obuhvaćeno), pri čemu osnovni princip te filozofije iskazuje osnovni princip

39 „Prvi put sam u svojoj 'Genealogiji morala' psihološki izložio antinomijski pojmovni par jednog *otmenog* morala i morala *ressentiment-a*, pri čemu je ovaj poslednji izvira iz *Ne* prema prvom: i u tome je čitav jevrejsko-hrišćanski moral. Da bi se moglo reći *Ne* svemu što predstavlja *uzlazeće* kretanje života na zemlji, uspešan rast, moć, lepotu, samopotvrđivanje, morao je genije minulog instinkta *ressentiment-a* sebi da stvori *drugi* svet u kojem se *potvrđivanje života* javlja kao zlo, kao nešto za osudu, samo po sebi“ (Niče 1996: 28).

40 Up. takođe Ničeov stav prema Geteu (Göthe), koji je „usred nerealno nastrojenog veka, ubeđeni realista“ i koji se i sam divio Napoleonu: „Gete je koncipirao snažnog, visokoobrazovanog čoveka, koji je u svakom pogledu bio fizički spretan, držao sebe samog za uzde, koji je samog sebe uvažavao, koji sme da se odvaži na potpunost i bogatstvo prirodnosti, koji je dovoljno jak za ovu slobodu; čovek tolerancije, ne iz slabosti već od snage“ (Niče 1999b: 122–123).

epohe čiju istinu ta filozofija predstavlja. Videći epohu kojoj i Niče pripada kao epohu dovršavanja metafizički određene povesti Zapada (koja inače postaje globalna), Hajdeger u Ničeovoj filozofiji prepoznaje poslednju reč same metafizike. „Ničeovo mišljenje je, poput celokupnog zapadnjačkog mišljenja još od Platona, metafizika“ (Heidegger 1961: 257).

Celokupna metafizika misli bivstvovanje (*Sein*) kao stalnu prisutnost. Tradicionalna metafizika, kao platonizam, podrazumevajući ovo određenje bivstvovanja, predstavlja bivstvujuće (*Seiende*) s obzirom na ono što je u njemu stalno prisutno, večno. Iako Ničeov obrnuti platonizam odlučno poriče postojanje bilo čega stalno prisutnog i otuda odbacuje (na jednom nivou) i pojam bivstvovanja – tvrdeći pritom da je sve bivanje, proces večnog stvaranja i razaranja, sebe samu stalno prevazilazeća volja za moć – Niče ipak misli metafizički: njegov obrnuti platonizam ostaje, uprkos svemu, jedan platonizam. Nipošto slučajno, Niče ispoljavanje volje za moć, kao suštine celokupne realnosti (bivstvujućeg u celini, samog života) shvata kao večno vraćanje istog, što će reći da se u neprestanoj promeni ipak održava izvesna nepokretnost. „Da se sve nanovo vraća krajnje je približenje svijeta bivanja svijetu bitka (*Sein*): vrhunac promatranja“ (Nietzsche 1988: § 617). Volja za moć je, dakle, stalno prisutna, kao ista, na način večnog vraćanja; budući da je volja za moć večno kretanje, i kao takva stalno sebezprevazilaženje, njena se suština, kako uočava Hajdeger, pokazuje kao volja za volju.

367

Tragajući za onim što je stalno prisutno, filozofija se na početku novog veka, pre svega zahvaljujući Dekartu, preokreće u filozofiju subjekta i na taj način snažnije učvršćuje kao metafizika. Ona otkriva subjekt, kao ono što je najpre samo sebi prisutno. Postavljajući (predstavljajući) sebe, subjekt postavlja (predstavlja) u isti mah i realnost u celini kao objekt, pred-met. Mišljenje subjekta postaje izričito predstavljaće mišljenje, koje teži da osigura istinu i ovlada stvarnošću. Suština subjekta se potom obelodanjuje kao težnja i predstavljanje, da bi se potpuna istina subjekta pokazala u Ničeovom pojmu volje za moć. Otuda pojam volje za moć, prema Hajdegeru, iskazuje subjektivnost subjekta, suštinu novovekovnog čoveka, a samim tim i suštinu modernog humanizma, ali ne i suštinu čoveka uopšte. Drugim rečima, ovaj pojam iskazuje suštinu čoveka kao *animal rationale*, tj. kao računajućeg živog bića, koje sve procenjuje, meri,⁴¹ vaga... sa stanovišta mogućnosti ovladavanja bivstvujućim. *Ta* suština čoveka je zapravo ona koja postavlja vrednosti i samo za nju sve može da postane vrednost.

Sama nauka se javlja kao vrednost jer služi suštini moderne tehnike, koja nastaje zahvaljujući metafizičkom pretumačenju *techne*, koji podrazumeva pro-iz-vođenje, u smislu dovođenja u prisutnost suštine (nečega). Moderna tehnika se sada pokazuje kao način raskrivanja zasnovan na modernoj metafizici, koji za to koristi

41 Up. Niče 1994: 281.

nauku da bi se otkrile i do sigurnog poseda dovele sile ili energije koje obitavaju u prirodi kao objektu. No, ovo raskrivajuće pribavljanje energija po svojoj suštini jeste proces koji je beskonačan i besciljan, jer svako otkrivanje jeste i dostavljanje – radi daljeg iz-postavljanja i dostavljanja, dakle reč je o jednoj pokrenutosti kao stalnom obnavljanju istog, o jednoj aktivnosti koja je svrha samoj sebi, a koja za posledicu ima pustošenje Zemlje i samog čoveka. To dalje znači da celokupna realnost postaje predmet pravljenja ili organizovanja (sila) radi obezbeđenja uslova za ispoljavanje pomenute aktivnosti. Suština ovog događanja, prema Hajdegeru, jeste volja za moć i Ničeova filozofija je iskazuje, ali je nipošto ne prevazilazi.

Ovome u prilog bi se mogao navesti i aforizam u kojem Niče oslikava velikog čoveka:

Veliki čovek – čovek koga je priroda napravila i izumela u velikom stilu – šta je on?... Ako ne može da vodi, on ide sam; onda se može desiti da zarezni na neke stvari koje sreće usput... njemu ne treba 'saosećajno' srce već sluge, oruđa; u svojim odnosima sa ljudima on uvek želi da nešto *napravi* od njih.

368

(Nietzsche 1988: § 962)

Ovo bi, čini se, moglo da predstavlja dodatno svedočanstvo u prilog tezi da Ničea ontološke pretpostavke njegovog mišljenja prisiljavaju da čoveka misli isključivo kao subjekta koji se odnosi prema objektima, pri čemu se i drugi pojavljuju kao objekti... Naime, model *techne*, *proizvođenja*, ispostavlja se kao dominantan model njegove interpretacije života i čini se da je to jedan od razloga koji njegovu filozofiju, u najmanju ruku, čini jednostranom, što ni u kom slučaju ne znači potpuno pogrešnom. Naime, ono što Gadamer (Gadamer) kaže za Sokrata i Platona, moglo bi, uz uvažavanje svih razlika koje postoje između Ničea i njih, da važi i za samog Ničea. „Sokrat i Platon su... pojam *technē* primenjivali na pojam čovekovog bitka i ne može se poreći da su oni pritom otkrili nešto istinito“ (Gadamer 1978: 348), ali Gadamer pri tome ističe da se ljudsko delovanje ne može primereno osvetliti svođenjem svih ljudskih aktivnosti na neku vrstu proizvodnje. A upravo je Aristotel snažno istakao osobenost *praxisa* u odnosu na *technē* i *epistēmē* i, s tim u vezi, ukazao na ključnu ulogu *phronēsis*, kao sposobnosti koja treba da omogućiti da se ljudska priroda aktuelizuje unutar neke konkretne zajednice primereno sopstvenoj suštini, koja se prema njegovom mišljenju sastoji u tome da je čovek umno živo biće i u isti mah *zōon politikon*. U tom svetlu se onda jednostranost Ničeove pozicije očituje i u prenatlažavanju prirodne strane čoveka.

Čini se da, u izvesnom smislu, u ovom pravcu idu i Makintajerova (MacIntyre) razmišljanja, koji, s jedne strane, odaje Ničeu priznanje da je najjasnije uvideo nemogućnost da se tradicionalni moral racionalno opravda. S druge pak strane, Makintajer se, između ostalog, poziva i na upravo citirani aforizam iz *Volje za moć*, da bi potkrepio svoju tezu o neprihvatljivosti radikalnog individualizma, koji Niče

nudi kao alternativu tradicionalnom moralu, videći u njoj jednu vrstu ćorsokaka u koji je Ničea odvela tradicija kojoj pripada. Makintajer, naime, u *Traganju za vrlinom* ukazuje da je tradicionalna filozofija morala doživela neuspeh pre svega zato što je prekinuta tradicija aristotelovske praktične filozofije. Odbacivanje ove tradicije bilo je, kako on sugeriše, pogrešno i stoga on pledira za njenu rehabilitaciju, da bi se, eventualno, izbegla slepa ulica u koju je dovela modernost, uključujući i Ničeov poduhvat. Tako Makintajer deciderano tvrdi: „ako predmodernost shvatanje morala i politike treba odbraniti pred nasrtajima modernosti, to će biti nešto poput aristotelizma ili neće biti uopšte ništa“ (Makintajer 2006: 155).

Primljeno: 12. april 2012.

Prihvaćeno: 1. jun 2012.

Literatura

- Acampora, Christa Davis (2006), „Naturalism and Nietzsche’s Moral Psychology“ u K. A. Paerson (ed.), *Blackwell Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell Publishing, str. 314–333.
- Aristotel (1970), *Nikomahova etika*, Prevod Radmila Šalabalić, Beograd: Kultura.
- Delez, Žil (1999), *Niče i filozofija*, Prevod Svetlana Stojanović, Beograd: Plato.
- Fink, Eugen (1981), *Nietzscheova filozofija*, Prevod Branko Despot, Zagreb: CKD SSO.
- Fink, Eugen (1984), *Osnovni fenomeni ljudskog postojanja*, Prevod Aleksa Buha, Beograd: Nolit.
- Gadamer, Hans Georg (1978), *Istina i metoda*, Prevod Slobodan Novakov, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Hajdeger, Martin (2009a), *Niče I*, Prevod Božidar Zec, Fedon: Beograd.
- Hajdeger, Martin (2009b), *Niče II*, Prevod Božidar Zec, Fedon: Beograd.
- Hajdeger, Martin (2000), „Ničeove reči ‘Bog je mrtav’“, u M. Hajdeger, *Šumski putevi*, Beograd: Plato, str. 163–208.
- Hajdeger, Martin (2003), „O suštini i pojmu Φύσις-a u Aristotelovoj *Fizici B*, 1“, u M. Hajdeger, *Putni znakovi*, Beograd: Plato, str. 214–270.
- Hajdeger, Martin (1999), „Pitanje o tehnici“, u M. Hajdeger, *Predavanja i rasprave*, Beograd: Plato, str. 9–32.
- Hajdeger, Martin (1976), *Uvod u metafiziku*, Beograd: Vuk Karadžić.
- Heidegger, Martin (1961), *Nietzsche*, Bd. II, Pfullingen: Verlag Günther Neske.
- Heidegger, Martin (1979), „Pismo o humanizmu“, u Danilo Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, Zagreb: NZMH, str. 269–284.
- Janaway, Christopher (2006), „Naturalism and Genealogy“ u K. A. Paerson (ed.), *Blackwell Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell Publishing, str. 337–352.
- Makintajer, Alaster (2006), *Traganje za vrlinom*, Prevod Sofija Mojsić, Beograd: Plato.
- Niče, Fridrih (1999a), *Tako je govorio Zaratustra*, Prevod Branimir Živojinović, Podgorica: Oktoih.
- Niče, Fridrih (1999b), *Sumrak idola*, Prevod Dragomir Perović, Novi Sad: Svetovi.
- Niče, Fridrih (1996), *Antihrist*, Prevod Jovica Aćin, Beograd: Rad.

- Niče, Fridrih (1997), *Nesavremena razmatranja*, Prevod Danilo N. Basta, Beograd: Prosveta.
- Niče, Fridrih (2001), *Ecce homo*, Prevod Vladimir Ćorović, Beograd: Dereta.
- Niče, Fridrih (2005), *Ljudsko, suviše ljudsko*, Prevod Božidar Zec, Beograd: Dereta.
- Niče, Fridrih (1979), *Osvit*, Prevod Božidar Zec, Beograd: Rad.
- Niče, Fridrih (1985), *Rođenje tragedije*, Prevod Vera Stojić, Beograd: BIGZ.
- Niče, Fridrih (1994), *S one strane dobra i zla / Genealogija morala*, Prevod Gligorije Ernjaković, Beograd: Prosveta.
- Nietzsche, Friedrich (1988), *Volja za moć*, Prevod Ante Stamać, Zagreb: Naprijed.
- Platon (2002), *Država*, Prevod Albin Vilhar i Branko Pavlović, Beograd: BIGZ.
- Reginster, Bernard (2008), *The Affirmation of Life (Nietzsche on Overcoming Nihilism)*, Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Savić, Mićo (2010), „Volja za moć kao *physis*“ (Niče i Aristotel)“, *Theoria* 53 (4): 51–72.
- Spinks, Lee (2003), *Friedrich Nietzsche*, London and New York: Routledge.
- Van Tongeren, Paul J. M. (2006), „Nietzsche and Ethics“ u K. A. Paerson (ed.), *Blackwell Companion to Nietzsche*, Oxford: Blackwell Publishing, str. 389–403.
- 370 Nietzsche, Friedrich (1980), „Pabirci iz Nietzscheove zaostavštine“, u Šime Vranić (ur.), *Uvod u Nietzschea*, Prevod Šime Vranić, Zagreb: CKD SSO, str. 197–310.
- Zukert, Catherine (1985), „Nietzsche’s Rereading of Plato“, *Political Theory* 13 (2): 213–238.

Mićo Savić

Nietzsche’s Critique of Moral Values

Abstract

In this article the author argues that Nietzsche’s critique of morality is based on his metaphysics in which the notion of will to power conceived in the spirit of the Greek concept of *physis* plays a key role. He demonstrates that the reevaluation of all values as overcoming of Platonist-Christian nihilism is aimed at the affirmation of “living in accordance with nature”, whereby nature is understood just as *physis*. He also shows why, for Nietzsche, pretension to universality and objectivity of the dominant value system is not justified. Finally, the author points to the difficulties of Nietzsche’s (inverse) Platonism and concludes that the failure of modernity to justify morality imposes the task of examining the possibilities of rehabilitation of Aristotle’s practical philosophy.

Key words Nietzsche, morality, naturalism, values, Plato, Christianity.